

Бойчук М. В.,*кандидат філологічних наук,**викладач циклової комісії української мови та літератури**Відокремленого структурного підрозділу**«Івано-Франківський фаховий коледж фізичного виховання**Національного університету фізичного виховання і спорту України»***Бойчук В. М.,***кандидат філологічних наук, доцент,**завідувач кафедри перекладу та філології**ЗВО «Університет Короля Данила»*

НЕОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА ВОЄННОГО ЧАСУ В УКРАЇНІ

Анотація. Мова як складна, формалізована й різноструктурна система специфічних знаків відповідно до своєї соціально-онтологічної природи постійно перебуває у стані динаміки, збалансованого поступу, завдяки чому адекватно реагує на будь-які зміни в позамовному середовищі. Реалізуючи суспільні функції, зокрема когнітивну і номінативну, мова є потужним ментальним інструментарієм у процесах найменування (чи перейменування) нових (або переосмислених) предметів, явищ, подій матеріального чи духовного світу, які особливо актуалізуються в період значних соціально-економічних зрушень. В українському суспільстві за останній рік такою подією стала російсько-українська війна 2022 р., яка, безумовно, спричинила суттєві суспільні трансформації, що формально (у мовному вираженні) і семантично (у парадигмі національного світобачення) себе репрезентують у структурі мовних знаків. Це інноваційні одиниці різнотипної формально-семантичної організації і категоріальної належності, що утворені за наявними словотвірними патернами (моделями) чи є наслідком семантичних трансформацій наявних мовних одиниць. Найяскравіше семантико-стилістична природа вказаних неологічних утворень виявляє себе у дискурсі ЗМІ, зокрема у мові інтернет-видань, які позбавлені зайвої «зарегульованості», є доволі креативними у творенні нових мовних форм і значень.

Метою статті є опис та аналіз заголовкових інновацій інтернет-видання «Українська правда» разом із тематичними рубриками «Європейська правда», «Економічна правда», «Життя» за останній рік, а саме з часу початку російсько-української війни 24 лютого 2022 р. Емпіричним ресурсом дослідження стали близько 700 неологічних одиниць, вибраних з-поміж півтори тисячі заголовкових комплексів.

Аналіз інноваційних одиниць засвідчив, що зі структурного боку їх можна умовно поділити на 2 групи – монолексемні та полілексемні утворення. Монолексемні є цілнооформленими окремими словами, а другі – вільними чи зв'язаними словосполученнями. З погляду номінативної функції заголовка монолексемні неологізми найчастіше належать до класу субстантивів з категоріальним значенням предметності, а полілексемні одиниці знаходять своє вираження здебільшого у формах атрибутивного словосполучення. Продуктивними засобами у процесах найменування є семантичний зсув, явища вторинної номінації та морфологічний спосіб словотворення.

Ключові слова: зовнішні чинники, інноваційна одиниця, інтернет-видання, неологізм.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Мовна діяльність, на переконання Ф. де Сосюра, як об'єкт лінгвістики вважається найважливішою з усіх існуючих, зокрема у проблематиці взаємодії мови з культурою народу, а одним із основних завдань лінгвістики є «пошук чинників, які постійно та універсально діють у всіх мовах, та виявлення загальних законів...» [1, 16]. Одними з таких універсальних чинників є, зокрема, процеси динаміки лексичних складу багатифункціональних мов, що регулярно зумовлюють як асиметрію тих чи тих параметрів лексики, так і певною мірою незбалансованість його окремих елементів (підсистем). Тобто «постійні зміни і входження чужорідних складників іманентно притаманні самому характерові системи» мови [2, 18] з погляду її цілісності чи дискретності на певних етапах еволюційного розвитку.

Відомо, що головними рушіями лінгвального розвитку є позамовні (зовнішні) і внутрішні чинники, які здебільшого перебувають у природному балансі, діалектичній взаємодії, зумовленій їх органічним й онтологічним зв'язком. Останні роки наше суспільство перебуває в епіцентрі значних суспільно-політичних та соціально-економічних зрушень: президентська кампанія 2019 р., кризові явища в економіці, поширення пандемії COVID-19 і, найбільш вражаюче, російсько-українська війна, яка триває вже рік, із 24 лютого 2022 року. Масштабні трансформації у житті нашого народу не могли не знайти свій відбиток у мові, яка чітко й адекватно, через призму українських когнітивних структур, реагує на будь-які зміни в комунікативно-ментальній діяльності людини.

В український сучасний медійний дискурс буквально «увірвався» величезний масив інновацій, які необхідно аналізувати з погляду їх семантико-формальної організації та функційно-стилістичного навантаження, оскільки вказані новотвори, як правило, okazіонального характеру, творитимуть архітектоніку лексичної системи нашої мови, що є актуальним завданням сучасного українського мовознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Інновації лексичної сфери постійно перебувають у фокусі досліджень як українських (Ажнюк Б., Вокальчук Г., Карпіловська Є., Клименко Н.,

Колоїз Ж., Лисиченко Л., Стишов О., Тараненко О. та ін.), так і зарубіжних (Земська О., Кудрявцева Л., Ликов О., Лопатін В. Тропіна Н., Ферм Л. та ін.) учених. Неологічні одиниці у мові мас-медіа стали предметом мовознавчих студій Навальної М., Коць Т., Стасюк Т., Турчак О., Ляхової О., Дергача Д. та ін. У мові ЗМІ щоразу більше місця займає інтернет-дискурс. У цьому аспекті варто згадати монографію Чемеркіна С.Г. «Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньо-структурні процеси», де ґрунтовно досліджено функціонування української мови в Інтернеті, зокрема простудійовано екстралінгвальні чинники в процесах формування стильових різновидів мови, а також окремі явища семантичної деривації у процесах взаємодії професійної та загальноживаної лексики [3]. Крім того, на сьогодні вже стали предметом лінгвістичного аналізу заголовкові неологізми українськомовних інтернет-видань в структурно-семантичному та функціонально-стилістичному аспектах [4]. Однак останнім часом інтернет-дискурс активно поповнюється оказіональними словами, які претендують завдяки власному номінаційному потенціалу на ядерні чи периферійні місця лексичної системи української мови, а тому потребують мовознавчого аналізу.

Формування мети статті. Метою статті є аналіз семантико-формальної структури інноваційних одиниць заголовків українськомовних інтернет-видань. Джерелом емпіричного матеріалу є приблизно 700 відібраних інновацій із півтори тисячі опрацьованих заголовків інтернет-видання «Українська правда», включаючи тематичні рубрики «Європейська правда», «Економічна правда», «Життя»).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Предметом аналізу слугували заголовкові комплекси, починаючи з 24.02.2022 р., початку повномасштабного вторгнення чужинців на українські землі. Одразу актуалізувалася мілітарна лексика, яка всього упродовж одного року міцно закріпилася в повсякденному мовленні українців. Кидаються у вічі такі слова, як: Leopard, HIMARS, Gepard, ATACMS, Caesar, Gripen, Harpoon, StormShadow, L-70, GLSDD, Challenger, RCH-155, Patriot, AS-90, SAMT/P, GM-200, F-16, F-35, Bradley, Abrams, Leclerc, Zuzana, Archer, Brimstone, Sea King, Stryker, Senator, Sea Sparrow, Vampire, Starlink, Javelin, БПЛА, СУ-24, РСЗВ, Богдана, САУ, калібри, С-300, байрактар, пелюстка, дрон, Посейдон, Орлан, Бук, Град, Ураган, Азов тощо. За невеликий проміжок часу, як засвідчує практика комунікації, велика амплітуда вживань зазначених інновацій спричинила процеси руху тематичних груп мілітарної лексики у напрямі з периферії до центру лексичної системи, причому така адаптація вказаних новотворів є настільки прогресивною, що більшість носіїв мови можуть дати родові позначення до власних найменувань, як-от: танк, літак, далекобійний снаряд, гелікоптер, артилерійська установка, ракетний комплекс, ядерні торпеди тощо.

Зі структурного боку досліджені інновації можна поділити на 2 групи – монолексемні та полілексемні. Монолексемні є ціліснооформленими окремими словами, а другі – вільними чи зв'язаними словосполученнями.

З погляду номінативної функції заголовка монолексемні неологізми найчастіше належать до класу субстантивів з категоріальним значенням предметності: гастролер (Українські атомники ЗАЕС відмовились навчати "гастролерів" з Калінінської АЕС), Рамштайн (Зеленський про "сильні рішення" 9-го

"Рамштайну"), НМТ (У Раді заявили, що обов'язкові предмети НМТ змінювати не варто), храм-кіоск (Суд зобов'язав демонтувати "храм-кіоск" біля Десятинної церкви), спрощенка ("Спрощенка" для грального бізнесу: експерт розповів, як у Раді торік протягнули необхідну правку), Венеційка ("Венеційка" відмовилися від участі у відборі суддів КСУ за проблемним "єврозаконом"), топгенерал (Топ-генерал США допустив інопланетне походження збитих повітряних об'єктів), топпосадовець (Топ-посадовець НАТО закликав...), топкандидат (Прем'єрку Фінляндії розглядають як топ-кандидата на пост глави Єврокомісії), єРобота (Програма "єРобота": українці з початку року подали понад 700 заявок на гранти для малого бізнесу), єПідтримка, єСубсидія (У Зеленського допускають запуск програми "єСубсидії" за аналогією з "єПідтримкою"), е-гривня (Мінцифри просить НБУ пришвидшити процес розвитку е-гривні), е-аукціон (На Prozorro проведуть перші е-аукціони з продажу бурштину), єОселя ("єОселя": українцям видали майже 800 кредитів на понад 1 мільярд), євродепутата-фігурант (В Італії заарештували євродепутата-фігуранта "Катаргейту"), бздло, архипиздрит ("Бздло" і "архипиздрит": ЗМІ знайшли список заборонених в РФ слів про Путіна), монета-писанка (У Канаді випустили монету-писанку за трипільськими мотивами), стейблкоїн (Що таке стейблкоїни і як вони можуть зміцнити фінансову систему України), термінатор (Під Кремінною Силою оборони знищили ворожий "Термінатор"), нардеп-слуга (Нардепу-"служі" повідомили про підозру в недекларуванні автівки Lexus), мобік (В окупований Мелітополь постійно їдуть нові "мобіки" та "вагнерівці"), Україна-двієчниця (Україна-лідерка та Україна-двієчниця: як Брюссель оцінює готовність Києва до вступу в ЄС), дрон-камікадзе (Прикордонники показали удар дрона-камікадзе по базі росіян на півдні), куля-шпигун (Байден наказував збити кулю-шпигуна якнайшвидше), ПІСО (Нацполіція назвала інформацію про зйомки порно з депортованим українським хлопчиком ПІСО Росії), офіцер-утікач (Російський офіцер-утікач розповів, як українських військових катують у полоні), ексдобровольць (У ексдобровольця з Білорусі не прийняли документи на проживання в Україні), жінка-прем'єрка (У Боснії затверджено новий уряд з першою жінкою-прем'єркою), екостаканчики, Катаргейт ("Катаргейт": ключовий фігурант підтвердив факти корупції в ЄП), ропуха-гігант (В Австралії знайшли ропуху-гіганта, яка може бути найбільшою у світі), криптогігант (Привиди FTX: криптогігант Genesis подав на банкрутство), парамедик-волонтер, бренд-наступник (Російський бренд-наступник McDonald's подав заявку на торгову марку в Казахстані), зек-вагнерівець (В РФ відкрили пам'ятник зеку-вагнерівцю), бавовна (На магістральному газопроводі на окупований Луганщині сталася "бавовна"), путінолюб (В Росії шпиталізували путінолюбця Михалкова), шаріївці (СБУ викрила в Дніпрі підпільних "шаріївців": готували провокації) та ін.

Опрацювання неологічних утворень засвідчує значно більшу кількість полікомпонентних одиниць порівняно з монолексемними. Це такі, наприклад, як: літакова коаліція (Ми працюватимемо над "літаковою коаліцією" – Зеленський після переговорів із Рютте), гібридний трибунал (Офіс президента виступив проти "гібридного трибуналу" щодо злочину агресії РФ), нічне сафарі (Українські бійці показали "нічне сафарі" на російських загарбників), онлайн-саміт (Прем'єр Японії запросив Зеленського 24 лютого взяти участь в онлайн-саміті G7),

броньований кулак (Зміцнюється "броньований кулак": Резніков розповів, що невдовзі Україна зможе виконати задумки Залужного), Велика четвірка (КРМГ першою із аудиторських компаній "Великої четвірки" скорочує штат у США), зернова угода (В МЗС України звинуватили Кремль у зриві зернової угоди), зернова ініціатива (Україна офіційно закликала ООН та Туреччину вплинути на блокування Росією "зернової ініціативи"), фабрика тролів (Пригожин підтвердив, що заснував "фабрику тролів"), лісник Януковича (Фігуранту справи про хабарі "ліснику Януковича" дали 10 років), яєчний скандал (Після "яєчного" скандалу Резніков анонсував кадрові зміни в Міноборони), літаюче таксі (Дубай знову планує запустити літаюче таксі, цього разу – до 2026 року), великий наступ (Росія зазнає шалених втрат у перші дні "великого наступу"), Гвардія наступу (До "Гвардії наступу" надійшло вже 27 тисяч звернень – МВС), нецукровий діабет (Як безоплатно отримати ліки від нецукрового діабету?), ловець шахедів (Тімоті Снайдер зібрав понад 1,2 мільйона доларів на "Ловця шахедів"), патріотичні свічки (Діаспоряни у США зібрали \$850 тисяч для України, продаючи патріотичні свічки), культурні ваучери (Суд в Іспанії вирішив, що "культурні ваучери" для молоді мають охоплювати кориду), дипломатичний коридор (Зеленський про "дипломатичний марафон": буде більше підтримки для України), рейкові партизани (Двох "рейкових партизанів" засудили до 22 років тюрми в Білорусі), танковий саміт (Міністр оборони Німеччини анонсував "танковий саміт" країн, які передають Україні Leopard), титанічні зусилля ("Титанічними зусиллями": як конфіскували найцінніші титанові активи у російського мільярдера Шелкова), Military Prozorro (Резніков хоче створити Military Prozorro), весільні дрони, санкційне дос'є (У РНБО є "санкційне дос'є", все відслідковується – Данілов), календар посадок, справа Халімона (Справа Халімона: НАЗК виявило ознаки незаконного збагачення нардепа), фейковий добробат (Кримінальний авторитет "Леший" організував фейковий "добробат", який тероризував киян), батальйон Монако (Обшуки у нардепа з "батальйону Монако": СБУ перевіряє зв'язки зі схемами Медведчука), інтеграційний Рамштайн (В Європарламенті запропонували створити "Інтеграційний Рамштайн" для вступу України в ЄС), весняні посадки (Арахамія анонсував звільнення всіх керівників митниці і "весняні посадки"), кадрові затишся (Зеленський про "кадрові затишся": будуть ще рішення), агенти проникнення (Мобілізований переселенець зливав ФСБ секретні дані: СБУ затримала "агентів проникнення"), бункерний дід (Російський "Яндекс" блокує зображення Путіна за запитом "бункерний дід"), мовний омбудсмен (Мовний омбудсмен прокоментував законність заборони російської у Могиліанці), воєнна економіка (Топ-посадовець НАТО закликав країн-членів перейти до "воєнної економіки"), марафон чесності (Зеленський почав "марафон чесності", щоб не пустити спортсменів з РФ на Олімпіаду), фінансовий Рамштайн ("Фінансовий Рамштайн": донори України створили координаційну платформу та провели першу зустріч), електоральна мобілізація (Електоральна мобілізація: чи підуть на вибори українці, які знайшли притулок за кордоном), слуга будинку (Слуга будинку на печерському пагорбі), вибухові подарунки ("вибухові" подарунки для посадовців в Іспанії могли розсилати за вказівкою ГРУ), цінитель нерухомості ("Цінителя нерухомості" Халімона звільнять з посади заступника голови фракції "Слуга народу"), український Сталінград (Путіну потрібен "український Ста-

лінград" – Данілов), екватор Байдена (Екватор Байдена: як успіхи та провали впливають на шанси президента США переобратися), мисливці за шахедами, Талліннська декларація ("Талліннська декларація": 9 країн Європи пообіцяли безпрецедентну військову допомогу Україні), золоті паспорти (Кіпр позбавив "золотих паспортів" 222 людей), юрти незламності (Росія тероризує українців та панікує через "юрти незламності"), бразильський Трамп (Бразильський Трамп. Що стоїть за штурмом урядового кварталу у Бразилії), убивця авіаносців (По багатоповерхівці Дніпра росіяни вдарили "убивцею авіаносців"), революція кіберзахисту (Україна на тлі атак РФ здійснила "революцію кіберзахисту"), колаборанти в рясі, бойові комарі (Бойові комарі, брудна бомба і втеча Зеленського. 10 найабсурдніших фейків російської пропаганди), зарплатні ФОПи (Гетманцев анонсував зміну спрощеної системи оподаткування для боротьби із "зарплатними ФОПами"), ядерна тріада (Не лише "ядерна тріада": Шойгу хоче запровадити штучний інтелект в армії РФ), корейський варіант (Данілов: Нам пропонують корейський варіант, але корейці про нього шкодують), цифрове піратство (У Білорусі легалізували цифрове піратство), коридор життя (Росіяни два тижні як закрили для людей "коридор життя" в Запорізькій області), ялинка незламності (Київська "ялинка незламності" потрапила у рейтинг найкращих новорічних дерев від BBC) тощо.

Меншу групу складають трикомпонентні неологічні утворення, як-от: прощай, російський газ, танковий кулак Залужного, гаражні таємниці Байдена, російські ядерні фейки, благодатний перехресний вогонь (На "вагнерівців" під Соледаром зійшов благодатний перехресний вогонь), українська формула миру, "різдвяне перемир'я" Путіна, "різдвяне перемир'я" по-російськи, жест доброї волі (Морпіхи допомогли окупантам здійснити "жест доброї волі" на Донеччині), альтернативна мобільна генерація, гральний король Макао тощо.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у науковому напрямі. Вибірка й аналіз заголовкових неологізмів інтернет-видання «Українська правда», виникнення і функціонування яких обмежено у часі початком військового стану в Україні (24.02.2022–24.02.2023), засвідчує домінуючий вплив екстралінгвальних чинників на динаміку лексичної системи української мови, яка активно поповнюється новими мовними одиницями, створеними за наявними усталеними словотвірними і семантичними патернами. Простежено рух тематичних груп мілітарної лексики у напрямі з периферії до ядра лексичної системи, що засвідчено практикою мовної діяльності українців, реалізованою в дискурсі ЗМІ. Дослідження різних шарів лексики української мови у часових і просторових вимірах має наукову перспективу, оскільки, крім власне мовознавчих завдань, дає багатий дослідницький матеріал для суміжних гуманітарних знань – когнітивістики, психолінгвістики, етнолінгвістики і корпусної лінгвістики.

Література:

1. Сосюр Ф. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. К. : Основи, 1998. 324 с.
2. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття: (на матеріалі мови засобів масової інформації). 2-ге вид., переробл. К. : Пугач, 2005. 388 с.
3. Чемеркін С.Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньо-структурні процеси. К., 2009. 240 с.

4. Бойчук М.В. Неологізми в заголовках інтернет-видань: структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспекти. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01 – українська мова. Харків, 2013. 16 с.

Boichuk M., Boichuk V. Neological vocabulary of the war time in Ukraine

Summary. Language as a complex, formalized and multi-structural system of specific signs, in accordance with its socio-ontological nature, is constantly in a state of dynamics, balanced progress. That allows it to adequately respond to any changes in the non-linguistic environment. Realizing its social functions, in particular cognitive and nominative, language is a powerful mental toolkit in the process of naming (or renaming) new (or reinterpreted) objects, phenomena, events of the material or spiritual world, which are especially actualized in the period of significant socio-economic changes. The Russian-Ukrainian war of 2022 became such an event in Ukrainian society over the last year, which certainly caused significant social transformations that are being formally (in linguistic expression) and semantically (in the paradigm of the national worldview) represented in the structure of language signs.

These are innovative units of various types of formal-semantic organization and categorical characteristics having been formed according to existing in the language some word-formation patterns (models) or are the result of semantic transformations of existing language units.

The semantic and stylistic nature of the specified neological units manifests itself most vividly in the discourse of mass media, in particular in the language of online publications, which are devoid of excessive "regulation" and are quite creative in forming new linguistic forms and meanings.

The purpose of the article is to describe and analyze the headline innovations of the online publication from "Ukrainian Pravda" (including its thematic sections "European Pravda", "Economic Pravda", "Life") over the past year, namely since the beginning of the Russian-Ukrainian war on February 24, 2022. About 700 neological units selected from more than one and a half thousand heading complexes became the empirical resource of the study. The analysis of innovative units proved that from the structural aspect they can be conditionally divided into 2 groups – monolexemic and polylexemic formations. Monolexems are fully formed separate words, and the second – free or bound phrases. From the point of view of the nominative function of the title, monolexemic neologisms most often belong to the class of substantives with a categorical meaning of objectivity, and polylexemic units find their formal expression mostly in the forms of attributive phrases. Semantic shift, phenomena of secondary nomination and morphological way of word formation are productive means in nominative processes.

Key words: extralingual factors, innovation unit, Internet publication, neologism.